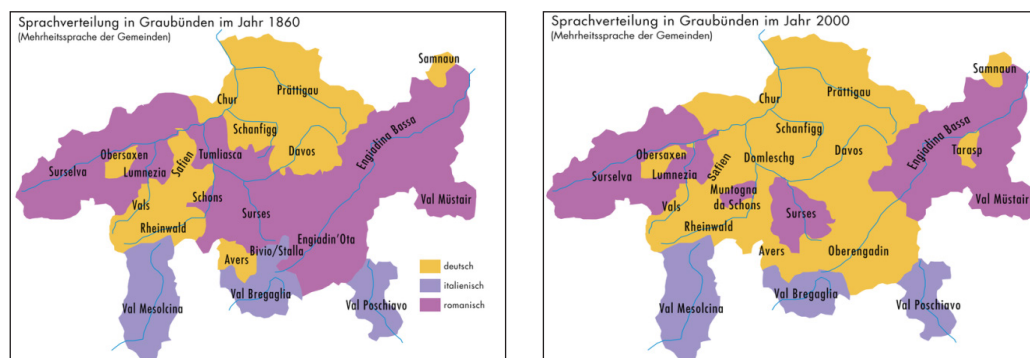

komunumoj, ekzemple Ilanz kaj Aldez, decidis akcepti la germanan kiel instrulingvon, ĉar ili vidis en tio ŝancon por ekonomia evoluo, interalie por progresigo de turismo en Alpoj. Nur en la 19-a jc., kiam en Eŭropo kreskis movadoj por revivigo de etnaj/naciaj lingvoj (interalie slavaj), vekigis la etna lingvokonscio de romanĉoj. Ekestis gramatikoj, ortografiaj verkoj kaj vortaroj de unuopaj dialektoj kaj startis kunlaboro, ĉar la romanĉa tiam ankoraŭ estis uzata sur geografie kontinua teritorio (Figuro 3.2)

Figuro 3.2: Ankoraŭ en 1860, la romanĉa havis kontinuan lingvoteritorion, nun saviĝis lingvoinsuletoj

En 1885 fondiĝis la unua komuna organizaĵo *Società Retorumantscha*, respondeca por la eldonado de la granda vortaro *Dicziunari Rumantsch Grischun* (ekde 1939 ĝis 2014 13 volumoj A-M, la eldonado daŭras). Sekvis en 1919 *Lia Rumantscha* kiel tegmenta organizaĵo por diversaj romanĉaj societoj, kun la celo konservi kaj promocii la romanĉajn lingvon kaj kulturon, kun propra eldonejo «Chasa editura Rumantscha». Jam en 1867, Gian Antoni Bühler faris la unuan provon unuecigi la dialektojn. Lia propono «Romontsch fusionau», kritikita pro troa latina kaj itala influoj, ne sukcesis, same kiel la klopodo de Lia Rumantscha unuecigi la ortografion en 1957 kaj la propono de «Interrumantsch» de Leza Ufer en 1958, kritikita pro enhavo de germanismoj. Sistema de «scoletas», t.e. romanĉlingvaj infanĝardenoj-lernejoj, enkondukita en 1940, fiaskis pro malintereso de gepatroj – la lasta funkciis ĝis 1979 en Präz. En 1982, Lia Rumantscha lanĉis konkurson por ellaboro de la nova komuna linvoformo; la kontentiga propono venis de *Heinrich Schmid* (1921–1999), romanisto el la zurika universitato. Li specialiĝis pri lingvogeografio, regis plurajn latinidajn lingvojn kaj dialektojn kaj estis jam 15 jarojn kunlaborinta sur la «*Dicziunari Rumantsch Grischun*». (Li estis krome komisiita ellabori la sintezon de dolomitaj dialektoj, lanĉitan en 1988 kiel *Ladin Dolomitan*). Li laboris sur la principo de la plejmulto, do la formoj komunaj al la plejmulto de dialektoj estis akceptitaj en *Rumantsch Grischun*, tamen kun la prefero por la sursilvana, surmirana kaj valadera.

Specimenoj de tekstoj (Cathomas 2005:145–146):

La sursilvana: *L' uolp era puspei inagada fomentada. Cheu ha ella viu sin in pegn in tgaper che teneva in toc caschiel en siu bec. Quei gustass a mi, ha ella tertgau, ed ha*